

DÄR BREDSJÖSTUGAN STÅTT.

AV A. O. BERGLUND.

DA MAN FRAN LJUSTORPS KYRKA STYR KOSAN VÄSTER-
ut, »så långt som vägen räcker», kommer man till sist till den
idylliska Bredsjöbygden. Byn, som icke blott är socknens
största utan ock den vackraste, har en ytvidd av i det närmaste
18000 tunnland med ej mindre än 13 hemman, 40 torplägen-
heter och ett invånareantal av i det närmaste 300 personer.

Bredsjöns by, med namn efter den lilla härliga insjön, begränsas i söder
av Indal och Indals-Lidens socknar, i väster av den sist nämnda, i norr
av Laxsjö kronopark samt delvis Stora Laxsjön och i öster av Sunds bolags
Roteallmänning. Med anledning av gårdarnas gruppering ha en del namn
uppkommit, såsom Mellangålan, Västasjön, Lerbron, Norraberget och Slät-
mon, vilken senare uteslutande är en torparbygd, lika ofta »Stan» kallad,
»de Moabiters land» eller »Slätmoriket». Dessutom finnes inom byn ytter-
ligare en torparebygd med namnet Blomsteråsen. »Mellangålan» voro de
först bebyggda på norra sidan om sjön. Här har man de grannaste och de
bördigaste inägorna med god sluttning mot sjön, och här var det ock, som
Bredsjö-finnarna första gången slog sig ned och störde skogens evigt
enahanda, som hittills endast avbrutits av vindarnas tusenåriga hymner i
de majestätiska furukronorna.

Byns och den lilla insjöns omgivning utgöres av vackra skogbeklädda
berg och höjder i mjuka och för ögat tjusande former. På södra sidan om

sjön reser sig i öster och sydväst det väldiga Porkaberget, och i väster och sydväst om desamma uppstiger till ungefär samma höjd Kvällsberget. Längst fram i fonden mellan dessa bergpartier synes Moaknyln såsom en halvcirkelformigt avrundad kulle avteckna sig mot synranden i fjärran. I väster och norr höjer sig socknens högsta berg, Fuskberg, 404 m. över havet, vilket berg med sina väldiga gråstenshällar och skogbeksäddade armar synes ha tillkommit för att skydda byn mot en besvärande »nordvästan». Mitt i själva berget förefinnes ett lodrätt hållparti med en glänsande vit cirkelrund fläck i mitten, Stjärna kallad, vilken givit uppslaget till sagan om rika malmbefintligheter i Fuskberget.

Den lilla täcka insjön — som enligt sägnen i förstene fått namnet Brödsjön med anledning av att de örsta inbyggarna säkrare här kunde få sitt bröd än i gamla Finland — är nog den största inom detta område och heter nu Bredsjön.

Efter att nu ha vidrört det viktigaste av byns geografi, är det på sin plats att omedelbart ta itu med *historien*, och torde då lämpligast vara att anföra finnen *Anders Danielssons* — allas vår »Bredsjö-Ante» — laga-fång å fintorpet Bredsjön av den 11 mars 1665. Aktstycket, vari detta omtalas, lyder som följer i här återgivna kronolösebrev:

Efter såsom är pröfvat af Läns- och tolfmän uti Ljustorps socken den 6 jan. 1658 huruvida finnen Anders Danielsson vid Bredsjön och på det nyss upprättade fintorpet skulle kunna Råläggas, så hafva de då befunnit eljest efter det prof som de hafva gjordt deruppå om sommaren tillförne medan barmarken var Rålägga honom för 6 mål eller $\frac{1}{8}$ Hemman, alldenstund att jorden ändå intet hafva varit synnerligen väl uppbrutit. Eljest är ock finnen Anders Danielsson kommen dit med lof och minne med sätt och sämja af de till nästgränsande grannar och bönder som är Lagforsborne och givit dem i stille och förlikning 30 dal. k:mt såsom för berörde finne härtills intet hafver varit något visst rålaggder för skäligen ersätter skull, att man intet har kunnat komma dit, altså har jag nu med underskrefne redlige godemän den 11 mars år 1665 varit hos finnen Anders Danielsson med sam och semjo redligt honom ifrån sino nästomkringliggande grannar som är Indals och Liens boerne. Första rågången är ifrån fintorpet till Moaknylen och till båthuslänningen, men qvarnen som står på Lagforsmännens egor äro de sålunda vordne förlikte om, att finnen får hafva henne der oklandrat, såsom ock mulbeten allt intill Lyckebro. Den andra råskilnaden löper ifrån Torpet åt båthuslänningen mitt i Öresjön. Den tredje rågången från Öresjön och Skjälén till dess Lidborna emottaga, sedan ifrån Skjälén och i hvitberget och sedan västsunnan på Fuskberget som är skilnaden emellan Indalsboerne och er finnen efter som Läns- och nämдемän i Ljustorp förledne höstas 1654 hafva pröfvat att finnen väl kan åläggas 6 mål till så att Torpet kan blifva $\frac{1}{4}$ mantal, altså skall det derföre nu härefter uppföras 1665 års Jordebok och räkningar. Till större visso under våra namn och vanliga bomärkens underfogande bekräftadt. Actum utsupra.

Göran Bertilsson. Jon Ersson i Bjelsta.

Jon Olsson i Bjelsta.

Olof Erlandsson i Timrå.

Erik Ingemarsson i Gällvik.

Efter det högtärade Kongl. Komers Coll. förordning och efter salig Gouvernören högvälborne Hr Grefve Johan Oxenstjernas befallning dato Gefleborgslän d. 2 juni 1656 är denne finnen sålunda blefven rå och skattlagder som ofvanbemäldt finnes.

Attesteras undertecknad den 11 marti A:no 1665.

Göran Bertikan.
L. S.

Hemliv, grannsämja och gudsfruktan.

Bredsjöborna ha av ålder ansetts som eniga, hjälpsamma, redbara och ordhålliga. Förlorade en fattig kvinna sitt stöd i livet och hade små barn omkring sig, gick man ur hus till hus, tills dess att en stuga blev upp-timrad och inredd för de nödställda. Flera av det nu levande släktet minnas ännu två sådana stugor: Kajsalisas och Svelanderskans. Att sådana stugors invånare huvudsakligen levde på barmhärtigheten, faller av sig självt, helst som på den tiden fattigvården var tämligen opålitlig. Ännu i dag kvarstår och bebos en på så sätt tillkommen stuga med förstuga, kök och kammare.

Ofta hände det — och sådant händer ännu i dag — att ungdomarna samlade sig under slättertiden någon vacker afton och tågade ut till åldriga eller hjälpbehövande familjer och lämnade ett gott handtag vid inbärgandet av grödan. Flickorna medtogo då »förning», så att vid arbetets slut den fattiga husmodern blev i tillfälle att bjuda på hederlig förtäring. Ett sådant slätterkalas slutade merendels med en svängom på logen, till dess morgonsolen stod högt på himlen, då alla återvände till sina hem, glada i håg och sinn över att ha gjort en god gärning.

Från äldsta tider fanns här den s. k. »Byordningsmannen». Vad som var hans uppgift, kan man redan av namnet nogsamt tänka sig. Vanligtvis utsågs till ordningsman byns myndigaste och mest ansedda person, och till honom litade man sig i alla möjliga och omöjliga fall. Kom en fnurra på tråden mellan några grannar eller ock mellan ett par äkta makar, genast klagade den förfördelade hos Byordningsmannen, och i de flesta fall kom man med varandra till rätta inför denna myndighet. Sprang en gosse hos en flicka längre än vad lämpligt ansågs, var Byordningsmannen framme med sin faderliga förmaning, att det kanske vore bäst börja tänka på lysning, ty eljest finge folket bara något dumt att prata om. Någon gång hände det väl, att denne ordningens upprätthållare kunde få sig ett ansträngande arbete, då vrängsinta motståndare drabbade samman. Men då alla goda ord och vänliga råd syntes fruktlösa, kunde den fredsstiftande hugga parterna i kragen och hålla dem på vederbörligt knytnävshåll ifrån varandra under myndig tillsägelse: »Slåss nu gubbar, men kom sedan sams, annars ska ni få med mig att göra!» Och när har väl ej makt bakom ordet måst respekteras?

Ett »ärligt julerus» av det hembryggda kornbrännvinet var nog vad de gamle icke gärna försakade, men de hade dock vördnad för Gud och religion. Fädernas lagar och löften fick ingen kränka, och deras heder och seder voro rent av heliga.

Ifrån ganska tidigt och intill början av vårt århundrade förrättades *gudstjänst* inom byn varje sön- och helgedag, därvid den mest ansedde och läskunnigaste föreläste dagens predikan ur Thollesons eller Luthers postillor. Altartjänst förrättades och psalmer sjöngos alldeles som vid de vanliga gudstjänsterna, och efter densamma upplästes kungörelser om auktioner, bystämmor etc., som rörde byns angelägenheter. För gudstjänstens behov uppläts kostnadsfritt den största sal som fanns i byn. Att ej ha bevistat söndagens »böna» ansågs ogudaktigt. Vid jul och nyår hölls otta, då lokalen var rikligt upplyst med minst ett ljus från varje matlag. Dessa bönegudstjänsters högtidlighet och lyftning höjdes betydligt, då längre fram en av byns ungdomar på en kammarorgel kom sig för att sköta organistbefattningen efter konstens regler. »Kyrkkäppen» var ock en inrättning, som länge hörde till ordning och gudsfruktan. Oaktat den obligatoriska bönegudstjänsten skulle var och en i tur och ordning bland männen för varje söndag besöka och övervara gudstjänsten i den två mil från byn belägna sockenkyrkan. Detta gudstjänstbesök, som huvudsakligen tillkommit, för att man där uppe i bygden skulle få reda på kungörelser och andra nyheter från kyrkan, gjordes uteslutande med apostlahäst, därvid kyrkkäppen alltid var med såsom stav och stöd, och då kyrkturen var undanstökad, bars käppen till närmaste granne, som blev ålagd att nästföljande söndag »käppa i väg».

De sedvanliga *husförhören* höllos alltid fram på våren och voro högtidsstunder, vilka man- och kvinnggrant besöktes. Efter förhørens slut inbjödos samtliga närvarande bondefamiljer, dock icke drängar och pigor, till festmiddag i prästens sällskap. Husförhörshållningen gick även i tur och ordning bland bönderna, och hörde det till heder och god ordning, att husförhörsvärden kvarbjöd sina torpare till middagen.

Vid dessa gammeldags husförhör var det uteslutande ungdom och ogift folk, som fingo vara i elden, och ve den som då icke hade långkatekesen på sina fem fingrar och därtill rent samvete. Om det nu skedde av en slump eller tillfällighet, är ju ej lätt att avgöra, men säkert var, att hade någon kommit i otakt med ett eller annat av de tio budorden, så nog fick densamma på husförhörsdagen en grundlig utredning av det bud han felat emot. Nog voro ungdomarna i den tiden rätt väl hemma i långkatekesen från pärm till pärm, men i brådskan och häpenheten och till följd av otillfredsställande utredning vid läsandet av de många och långa styckena, kunde prästen ofta få ett sådant svar, som ifråga om vem som har stiftat äktenskapet kom att lyda: »Girighet, avund samt alla onda lustar och stämplingar efter andras välfångna egendom».

Läsarprästen.

Länge dröjde det innan »baptister, läsarpräster och villoandar» fingo fottfäste uppe i Bredsjön. Församlingens präst var alltid välkommen, då han vid »tien-upptage»*) bevärdigade byns invånare med en bibelförklaring; men alla andra ordets förkunnare höllos på behörigt avstånd i det längsta.

Men så en höstafton anlände till byn en välklädd, ganska ung man, med två tomma händer och en bibel i fickan. Ynglingen tog in i en av de större bondgårdarna, bad om hus över natten och sade sig vara länsmansson från Vilhelmina socken samt sade sig ha studerat, så att det egentligen icke fattades stort mer än prästexamen; men fadern hade ej råd att hålla honom längre, varför han nu var lämnad åt sig själv och åt barmhärtiga medmänniskor. Hans namn var Lars Strömberg. Funnes det nu några kristligt sinnade i byn, kunde han ju följande afton hålla en bibelförklaring och framvisa sin prästerliga begåvning och sina höga studier.

Lars Strömberg, som var klen och liten till växten, ägde ett gott utseende och ett vinnande sätt, uppträdde allvarligt och värdigt samt ägde en klingande talförmåga. Dagen därpå spreds genom byn det ryktet, att en prästviaticus skulle hålla bibelförklaring i en av gårdarna. En och annan av byns pampar trodde ej mycket på »viaticusen», helst som socknens dåvarande riksdagsman icke var i ynglingens sällskap, något som alltid brukade vara fallet, då dylika herrar drogo genom socknen; dessutom bar ju främlingen icke heller den vita mössan. Emellertid blev bönsalen i det närmaste fullsatt.

Högtidlig och med vördnadsfulla bugningar och gester samt vänliga hälsningar till höger och vänster, inträdde främlingen i salen och tog plats vid bordet, där han med en stark, fyllig och rent av överjordisk stämma sjöng: Upp kristen, upp till kamp och strid etc. Av pur förvåning och beundran kom ingen sig för med att delta i sången, den var så hänförande härlig och skön att man ej vågade inblanda sin röst i något så underfullt. Sången tystnade, och så ljöd det helt kort: »Den förlorade sonen blir ämnet för i afton». Hade nu sången och uppträdandet förut tjusat de församlade, så blev detta vid utläggningen av denna tacksamma text i än högre grad fallet. Den silverklara och fylliga unga rösten, i förening med de väl framlagda och ypperligt betonade orden, gjorde, att salen snart fylldes av mångfaldiga snyftningar. Ynglingen hade tagit sin publik med storm från första ögonblicket, och detta blev också anledningen, varför prästvigningen icke heller kom i åtanke vidare under den tid av mer än två år, som han så gott som uteslutande vistades vid Bredsjön.

Strömberg levde oklanderligt och deltog ofta i de arbeten, som förekommo på den gård, där han uppehöll sig. Han åstadkom en andlig väckelse och livaktighet bland de äldre och yngre, och de sedvanliga ju-

*) Uppbärandet av tionde.

Jerusalem indrogos. Firades ett bröllop, skedde detta i gudfruktighetens tecken och med Strömberg såsom sångare och talare.

Men denna för många så minnesvärda tid tog dock allt för snart slut. Och orsaken var som vanligt kvinnan.

En vacker sommarsöndag, då byns befolkning andaktsfullt satt och avhörde sin sedvanliga bönepredikan, rycktes dörren upp helt hastigt och en gråtande kvinna kom inrusande i lokalen med den tråkiga nyheten, att Strömberg låg för döden. Hela församlingen rusade på dörren utan att invänta gudstjänstens avslutning, och det bar av i frysprång till Strömbergs kvarter. Här möttes de andrutna av en föga uppbygglig syn. I en säng i »inkammaren» låg Strömberg med slutna ögon och till synes livlös, och framför sängen låg en ung och grann lappflicka, som fällde strida tårar, under det att hon överhöljde den sjuke med ömma smekningar och kyssar, något som av åskådarna ansågs vådligt otillständigt. Vad kvinnan under tårar och snyftningar talade med den sjuke om, kunde ingen få klart för sig, ty hon talade lappska, och då ingen var hemma i det språket förblevo den stackars lappflickans ord en gåta för de utomstående.

Orsaken till detta så hastigt påkomna sjukdomsanfall var följande: Strömberg hade, sin vana trogen suttit och läst i sin bibel, då den vackra lappflickan inträdde i stugan. Vid åsynen av henne fick Strömberg ett så plötsligt slaganfall, att han föll av stolen och måste bäras till sängen. Han förlorade därvid sin talförmåga och återfick ej densamma förrän en god tid efter lappflickans försvinnande från byn. Hon uppehöll sig visserligen där någon tid, men då tillfrisknandet syntes dröja, sade hon sin otrogne vän farväl och drog sorgsen sin färde.

Under sin vistelse i bygden omtalade emellertid flickan, att Lasse, som egentligen hette Torkilsson, var hennes trolovade, samt att de varit på väg till prästen för att vigas, då Lasse helt plötsligt försvann. I många och långa mil hade hon gått i ur och skur för att uppsöka sin försvunne älskling, som var son av en mycket rik lapp, och, tillade hon med en viss stolthet, »min pappa har nog väl så många tusen som Lasses». Genom särskild omständighet hade den stackars flickan fått reda på, att hennes otrogne vän befann sig nere på Melpabygden, och där återfann hon honom också.

Sedan Lasse tillfrisknat, bedyrade han vid allt vad heligt var, att han varken var lapp född eller hade någon som helst bekantskap med lappflickan ifråga. Strömberg lämnade emellertid omedelbart därpå bygden och lät sedan aldrig mer höra av sig.

Bröllop

voro nog numro ett bland nöjeställningar hos de gamla Bredsjöborna. Den, som hade värsta knoget vid dylika anordningar, var den blivande bruden själv. Hon skulle i sommarvärmen — »storbröllopen» höllas alltid under högsommaren — baka, brygga och göra inlåningar byn runt av all

nödvändig attiralj för ett storbröllop, och då man i de flesta fall icke nöjde sig med ett bröllop »i dagarna tre», utan en hel vecka skulle tagas i anspråk, samt gästernas antal snarare över- än understeg hundratalet, så är det lätt att räkna ut, att anordningen för ett dylikt veckokalas ingalunda var något lätt arbete, helst ock som av allt skulle finnas riklig tillgång, och intet fick tryta, ty sådant vore förebud till »fattas» i de nygiftas hem. Den blivande brudgummens huvudsakliga uppgift under denna prøvotid var att hjälpa sin brud, så långt han räckte till vid alla förefallande behov, samt att upplåna sängar och ställa om, så att icke sovplatser fattades för bröllopgästerna.

Efter många sömnlösa nätter och ett ansträngande tillredningsarbete kom omsider lördagsaftonen före »stordagen», då långväga gästerna jämte de i närheten boende, som skulle göra ärefölje till kyrkan, började anlända till bröllopgården. Vid ingången till densamma voro då uppställda vanligtvis två av ortens bäste fiolspelmän för att medelst en lämplig marsch »spela in» gästerna. Varje husmoder medförde alltid den obligatoriska bröllopstårtan, vilken tvärsöver kunde mätas ända till en meter. På söndagsmorgonen var man oppe i arla, ty nu hade »brudframma», den som skulle kläda bruden, ett viktigt göra med att smycka bruden med allehanda tyg- och pappersblommor, spetsar och grannlåter samt framför allt pryda henne med socknens brudkrona. Denna fick dock icke bäras av änkor eller sådana brudar, som kommit sig i otakt med sjätte budet. Då allt var undanstökat i hemmet, bar det iväg till kyrkan. Under vägen dit fick ingen begåpa brudens grannlåt, varför densamma nogsamt gömdes under varjehanda betäckning; men under hemresan var betäckningen borta, och det ansågs lyckosamt, om regn då ville falla i brudkronan, ty då skulle rikedom komma till de nygiftas hem.

Sedan prästen avslutat dagens gudstjänst, slogos tempelportarna upp på vid gavel, och brudeparet med följe, företrätt av spelmännen, tågade fram till altaret. Dock tilläto icke alla präster spelmännen att beträda helgedomen. Vid altaret stodo fyra ungdomar, bruden och brudgummens närmaste anhöriga, två av vardera könet, och utspände över brudeparet den s. k. »brudhimmeln» eller »pället», vilket de höllo under vigselakten; men icke heller »pällhållningen» fick förekomma, om bruden var ovärdig att bära krona. För de unga tu var det av vikt att under vigselakten placera sin högra fot så nära prästen som möjligt, ty den som bäst lyckades härutinnan, blev husbonde i det nya hemmet.

Sedan vigseln var undanstökad, skred bröllopsskaran ur templet under fröjdefull musik, och så bar det iväg hem till bröllopgården, dit spelmännen i förväg begivit sig för att »spela in» brudföljet och de övriga bröllopgästerna, som ej deltagit i kyrkfärden. Efter att ha gjort sig hemmastadda i bröllopgården, pratat och fått en god försmak av den oumbärliga svenska nektarn, skreds till placeringen vid det stora hästskoformiga bordet i salen för avätandet av »brudmiddagen». Överst vid bordet var brudens och brudgummens plats. Närmast brudgummen satt präst-

ten, brudgummens fader, svärfader och så i tur och ordning släkt och vänner till brudgummen på den manliga sidan. Närmast bruden satt alltid »brudframma» och därefter prästfrun, brudens moder, svärmor samt släkt och vänner av det kvinnliga könet; och så vidtog ätandet, som kunde räcka i flera timmar. Före och efter måltiden sjöngs alltid en anpasslig psalmvers. Efter middagens slut trädde dansen till långt fram på småtimmarna, och den, som då hade det svettigast, var bruden, ty alla skulle naturligtvis dansa med henne. Frampå morgonkröken insattes ett bord i danssalen, vid vilket brud och brudgum jämte prästen togo plats, och nu skulle officiellt brudgåvorna avlämnas, därvid prästen högtidligt tillkännagav vars och ens gåva. Stundom hände, att ynglingarna kommo »kånkandes» med en väldig rova eller kålrot under sorgelig förklaring, att de icke hade annat att hedra brudparet med, men vid noggrann undersökning fann man, att dessa föremål voro fullkilade med de minsta småmynt, som givaren kunnat anskaffa, och så blev det för prästen och brudgummen ett knåpagöra att leta fram och räkna dem alla.

Då morgonsolen stod högt på himmelen, bar det av »till kojs», men sömnen blev ej långvarig, ty om ett par timmar uppvaktades var och en i sin bädd av »ungfar och ungmor» med en väldig smörgås och diverse dryckjom, vilket skulle förtäras, innan man gick ur bädden. Därpå steg man upp, och dagen fortsattes med mat och dryck, lek och dans. Icke så sällan uppträdde ett par unga flickor utstyrda till brud och brudgum, och på dem ankom då att hålla skämtet och glammet uppe för den dagen. Oaktat att sprit fanns tillgänglig i överflöd, syntes sällan någon redlöst överlastad; sådant ansågs för en skam, ävenså kif och ovänskap.

Men bröllopsdagarna gingo fort, och snart stodo spelmännen uppställda ute på gården och en jämmerlig sorgmarsch uppstämde, vilket betydde »utspelningen» av samtliga bröllopgäster. Och så var glädjen slut.

Från livet i fäbodarna.

Uppe i Bredsjön kan det visserligen tyckas som om man är nog långt inne i skogen ändå, och att en fäbodresa för sommaren ej vore av behov påkallad. Men då betet på hemskogen ej ansågs tillräckligt sommaren ut för byns boskap, blev det nödvändigt att även taga utskogens i anspråk, varför en lämplig och för hela byn gemensam fäbodplats utsågs å den s. k. Blomsteråsen.

Livet där var nog inte alltid en dans på rosor, dels emedan nalle understundom behagade deltaga, dels ock emedan bopigorna merendels voro överhopade av arbete med ett stort antal djur, som skulle mjölkas och omhuldade, och varje kreatursägare skulle helt naturligt ha sin andel av »fäboaveln».

Från en »tredje bo'söndag» omtalades länge och väl gubben Pelles björnritt in på fäbodvallen, just som glädjen där stod som högst i tak. Pelle var en upptågsmakare av första ordningen. Lördagsmorgonen före

en sådan tredjebo'söndag hade Pelle varit och tittat om sina björnsaxar och fann till sin belåtenhet, att en duktig björnhona satt i en av dem och förde ett oherrans liv, som t. o. m. förnummits av pigorna. Pelles flintlåsgewär kom hastigt till ögat, och nalle tystnade. I stället för att omtala den goda nyheten för grannarna i byn, vidtalade Pelle en av sina närmaste att följa med sig bort till Håkanssvedjan, där nalle låg och väntade på avresa, och göra i ordning en lämplig släde av avbarkade granslanor, för att nalle skulle bli i tillfälle göra ett värdigt intåg på Blomsteråsvallen dagen därpå. Björnen stadgades och stöddes på det provisoriska åkdonet, och då söndagen kom hörde de tafrikt församlade på vallen ett väldigt rytande och råmande uppe i ett skogssnår nära intill. Allas ögon riktades uppåt skogen, och somliga letade reda på sina medhavda bössor för att värdigt kunna emottaga vännen nalle. Och han kom mycket riktigt, men med gamle brunte framför sig i en imponerande ställning på slansläden och med gubben Pelle P. som ryttare. Denne förklarade inför de nyfikna, att resan varit angenäm, ända till dess bovallen kommit i sikte, då resenären blivit oregerlig vid lukten av så mycket folk, något som samtliga varit åhöra vittnen till. Ryttaren strök den lurvige kampen på huvudet, bad honom vara folklig av sig bland så mycket folk. Och så mottogs gubben Pelle P. vid avstigningen med en mängd ljudliga hurrarop. Denna björn var nog en av de sista, som infångats på Bredsjöns område, men ingalunda den siste, som slagit kreatur därstädes.

Såsom något med fåbodlivet samhörigt räknas ock jäntornas underfulla locklåtar i den lugna och härliga sommarkvällen. Då man hör en flicka med god och fyllig sångröst genomlöpa en mängd skalor i otaliga variationer, än brusande stormigt, än leende lockande sitt, ko—os—sa—n—mina—då—å, ko—m—ma—nu—o—ho—o, i uthållighet gränsande till det underbara, frestas man tro, att sången kommer från något överjordiskt väsende.

Bondeskog och bolag.

Den vackra byns samtliga hemman med de vidsträckta skogarna äro nu i bolagens ägo jämte en stor del av torplägenheterna; endast ett tjugotal torpare äro ännu självägande. Det är J. A. Enhörnings bolags tillhörighet. Inför detta faktum har nog mången fällt en hård dom och betecknat de gamles handlingssätt härutinnan som en missgärning. Nå väl, det är ju mycket lätt att komma med råd och dom efteråt, men ho' vet, om icke de, som nu sätta sig främst till doms, hade handlat just på samma sätt som fäderna, därest de stått i samma predikament? Våra föregångare kunde lika litet som vi se bakom framtidens förlåt och få vetskap om kommande tidens uppsving. De voro ställda inför detta faktum, att man måste offra två dagars körning på en tolv tums bjälke för att kunna få modiga 25 öre pr aln för densamma. Den till bjälkar odugliga skogen fälldes, sveddes och förvandlades till kol, Så småningom började dock trärörelsen få något uppsving, och då man trodde sig vara uppe vid toppriset ansågs, alldeles

som i våra dagar, tiden vara inne att »slå till», ty ett prisfall kunde mycket väl följa. Längre och väl hade skogsägarna gått och betittat den till synes värdelösa byallmännings, Nyskogen, som låg avsides åt Talleråshället till, och så kom gubben Enhörning senior, såg skogen och sade vad han kunde betala för den. Gubbarna nämnde sitt pris, vilket de ock till sist fingo, och belåtenheten var ömsesidig. Enhörning rensade upp en flottled, den s. k. Gäddbäcken, som gick ungefär mitt igenom skogen och nedflottade virket till Uddefors, där en vattensåg byggdes, från vilken huvudsakligast plank flottades nedför Ljustorpsån. Men Nyskogen räckte inte efter dåtida behov så värst länge, ty endast de grövre dimensionerna voro användbara, 10 tums och däröver, och sedan Bredsjöån blivit upprensad, så kom turen till hemskogarna, av vilka den ena före och den andra efter övergingo i Enhörnings ägo. En ljusning i träpriserna kom visserligen till stånd tid efter annan, men länge och väl ansågs det icke ens lönt att »köra på hälften» åt de bönder, som hade egna skogar kvar.

En annan omständighet bidrog ock mycket till bolagets jordförvärv. Då föräldrarna blevo gamla eller dogo, måste helt naturligt hemmanet övergå i annans ägo. Var och en av arvingarna önskade nog ingenting hellre än att få stanna kvar på föräldragården, men ingen av dem kunde med utsikt till att bli besutten konkurrera med bolaget, och ingen ville gå från hemmanet med mindre belopp än bolaget betalade. Under detta och förut angivna förhållanden och med opartisk syn på saken, får man nog inte allt för mycket beskärma sig över fädernas missgärningar i fråga om bolagets jordförvärv.

Den första mangårds-stugutypen i Bredsjön synes hava varit — även för bonden — en enkel byggnad med förstuga, kök och en mindre kammare, alla med innertak; något »ståris» eller ryggåsstuga omtalas icke, varken i sägner eller i berättelser. En sådan enkel stugubyggnad kvarstår ännu i dag ganska väl bibehållen å ett av de första ställena, som togos i anspråk. Med tiden utbyttes dessa mindre stugor i mån av behov och tillgångar i en annan stugutyp, som återfinnes i Bredsjöstugan uppe på Stadsberget. Skrivaren av dessa rader minnes mycket väl, då ej mindre än fyra hemman ståtade med dylika mangårdsbyggnader. Men nu äro å samtliga hemman i Bredsjön uppförda s. k. korsbyggningar med vindskamrar, några t. o. m. i två våningar, alla rödmålade och med vita knutar och fönster. »Herrgårdsbyggningen» — inspektorens bostad — skiljer sig från de övriga både till form och färg, den är vitrappad utvändigt och nedre våningen består av kök, sängkammare, sal, förmak och kontor.

I närheten av herrgården reser sig byns vackra och tidsenliga skolhus på en dominerande höjd, Kompomärkbacken kallad i forntiden. Skolhuset komplett färdigt är en gåva av Enhörnings bolag.

Någon skolundervisning att tala om förekom icke i byn förrän omkring 60-talet, då en sex veckors lång skoltermin årligen med monitör-system kom till stånd. Förut fingo mödrarna bibringa sina barn läsekosten under ackompanjemang av spinnrockens surr.

A. O. BERGLUND.

Bredsjöstugan på Fornhemmet och (bilderna nederst) hur Bredsjöstugan tedde sig före flyttningen.

LAPPLÄGRET.

AV BROR BODINGH.

EN »NAVERSKOMIL» UNGEFÄR FRAN EN AV RAPADALENS katarakter låg för många år sedan en större lappkåta (av det slaget, som icke är flyttbar). Där bodde vid en fjällplatå den renstarke lappmannen Nila Mattis, en »storfurste av Lappland», om man så vill, hövding för en rik, mäktig och talrik släkt. Han sades vara en ättling av Lapplands mest beryktade »noide» eller spåman, vislappen Rik-Sjuln.

Låt oss göra ett besök i Nila-Mattis läger! Det är en bister vinterafton i november i mitten av förra seklet. Nila är i det närmaste färdig för uppbrott till sydligare trakter.

Vi stiga in i hans kåta. En väldig järngryta hänger i en ställning under rökfånget. Nila ligger på en bädd av renskinn och sysslar med sin pipa, och hans hustru, Marga, står vid grytan, ivrigt slevande i den kokande grytans allehanda. Snart är kvällsmålet färdigt.

Det har varit en ansträngande dag för lappfolket — ungar och hundar inräknade. Allt bohag skall rustas, renarna räknas och kälkar, ackjor, skidor och annat vara i ordning för uppbrottet. I stamkåtan skall emellertid den egentliga egendomen lämnas kvar, allt, som ej behövs under de närmast följande tre å fyra månaderna. Risken för det, som lämnas kvar, är ingen, ty ännu respekteras vildmarkens lag — den oskrivna.

Trots all brådska inbjudas vi att avsmaka grytans innehåll — kraftigt nog. Det utgöres av ett mixtum compositum av renkött, ben, märg och blod i ljuvlig blandning — en kost, som duger åt vem som helst, för den delen!

Nila berättar om åtskilligt ur lappfolkets växlingsrika liv, och trots den förbistrade röken se vi oss omkring på mångt och mycket i kåtan. Men vi lära oss också förstå orsaken till lapparnas »surögon».

En väldig »träsko» med den yngste Nilastelningen i hänger invid elden — ett slags vagga således, snarlik en ackja. På kåtans väggar

Lappavdelningen på Fornhemmet.

hänga flera stora »blåsflaskor», fyllda med renblod, och ostar, lappskor och måddar i brokig blandning pryda väggarna. På »mon» krypa ungar och hundvalpar om varandra i vild strid om avnagda köttben, senslamsor o. dyl. Det är rätt livligt i kåtan. Och doften sedan! Vi äro därför glada att få följa fader Nila, när han efter maten föreslår oss en tur till renhagen.

Ute rasade en bister nordan, och stjärnorna lyste som små solar — utan värme. Det var *kallt!* Månen strödde sitt silversken över vidden — myren. Och Sarekjätten stod vit mot skyn. Det var en oförglömlig syn. Och Rapadalens deltaland genomskäres av talrika svarta rännilar, och att ignorera slika tavlor !

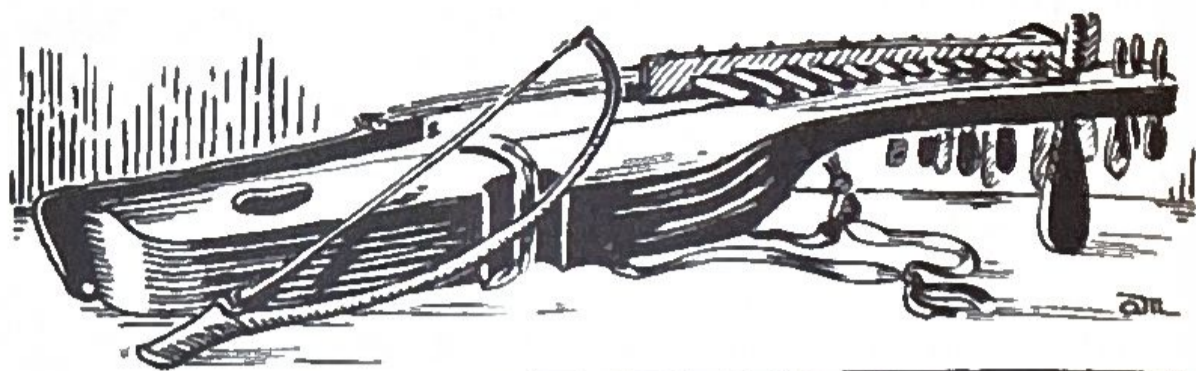
Mig föreföll det så, som såg jag en Skaparens runskrift den kvällen. En runskrift som varslade om att vi icke hörde hemma i Sameland och att vi borde låta dess folk ostört leva sitt tilldelade liv! — —

I renhagen, en ringformad inhägnad av allsköns ris och bråte, varsna vi en väldig renhjord — en oroligt böljande skog av renhornskronor. Se, där söker en trilsk renoxe bryta sig ut ur ringen, men ett »kastrep» snor sig vinande om hans nacke och ger honom annat att tänka på. Ja, där är mycket att se i den ringen. Nila är synbarligen stolt över att visa och förklara allt. Men när vi fråga honom om hur många renar där finns, då mulnar han och säger: »Räken själv, inte jag veta». Ingen lapp besvarar slik fråga.

Nu kommer turen till att bese de olika uthusen, och Nila omtalar beredvilligt deras olika namn och ändamål. Där står »njallan», ett slags skjul på stolpar. Se — för den rovgirige hermelinens skull måste slika förvaringsrum höjas från marken och för vargar, rävar och andra sådana rövare likaledes. Så komma vi till redskapsskjulet »luove» och till matvaruställningen »vuosta», osttorkningsskjulet »suongero-köckomluove» och diverse andra byggnader, däribland en stomme till sommarviste. —

Vi återvända till kåtan för att få en »kopp kaffe» med renost som grädde och renkött som dopp. Och nu få vi höra berättas om sådant, som ej hör vardagen till, om »seitar», ett slags husgudar av olika ämnen, form och kraft. Vi få höra sagan om det heliga offerberget Akkavaare, det förnämsta stället för lapparnas offerkult. Vi få se och beundra prydnadsföremål och husgeråd, snidade saker såväl som kläder, talande vittnesbörd om Samefolkets händighet och konstsinne.

BROR BODINGH.

NYCKELHARPAN. ETT GAMMALT ALLMOGEINSTRUMENT.

AV ERIC DANELL.

FÖRUTOM I NORDISKA MUSEET OCH MUSIKHISTORISKA museet befinna sig i många av våra provinsmuseer bland andra föremål även en hel del äldre musikinstrument.

Men under det att prov på gammal kyrkokonst, tavlor, möbler och husgerådssaker blivit föremål för ingående och ur konst- och kulturhistorisk synpunkt givande vetenskapliga undersökningar av fackmän ha tyvärr musikinstrumenten i många fall lämnats obeaktade. Orsaken härtill torde säkerligen ej vara att söka i bristande intresse utan fastmer i otillräckliga förutsättningar att vetenskapligt bearbeta det förefintliga materialet. Under sista decenniet har man emellertid kunnat konstatera en glädjande förändring häruti, i det att en vetenskaplig forskning även på musikinstrumentens område börjat skjuta fart i vårt land, i främsta rummet representerad av Tobias Norlind, banbrytaren för musikforskningen i vårt land, samt Daniel Fryklund¹⁾, vilken senare har en magnifik samling musikinstrument från skilda länder och epoker, väl den största och dyrbaraste i svensk privat ägo.

¹⁾ Förutvarande lektor vid Sundsvalls h. allm. läroverk, numera i Helsingborg.

Bland gamla musikinstrument förtjänar *nyckelharpan* en särskild uppmärksamhet — ej på grund av någon elegant och sirlig byggnad och utstyrelse, som ofta är fallet med äldre klavér- och violininstrument — utan därför att den varit ett synnerligen uppskattat svenskt allmogeinstrument.

Typen är tämligen konstant. En 54—59 cm. lång och 16—18 cm. bred korpus eller stomme fortsätter uppåt med en kort, platt och ganska bred hals. Stommen är på mitten försedd med sidoskärningar liksom på violininstrument men ej så djupa och ej heller så väl utförda. På locket finnas tvenne äggformiga ljudhål på vardera sidan om stränghållaren men därjämte förekommer ofta ett tredje längre upp i form av ett upp och nedvänt hjärta, utskuret i träet¹⁾.

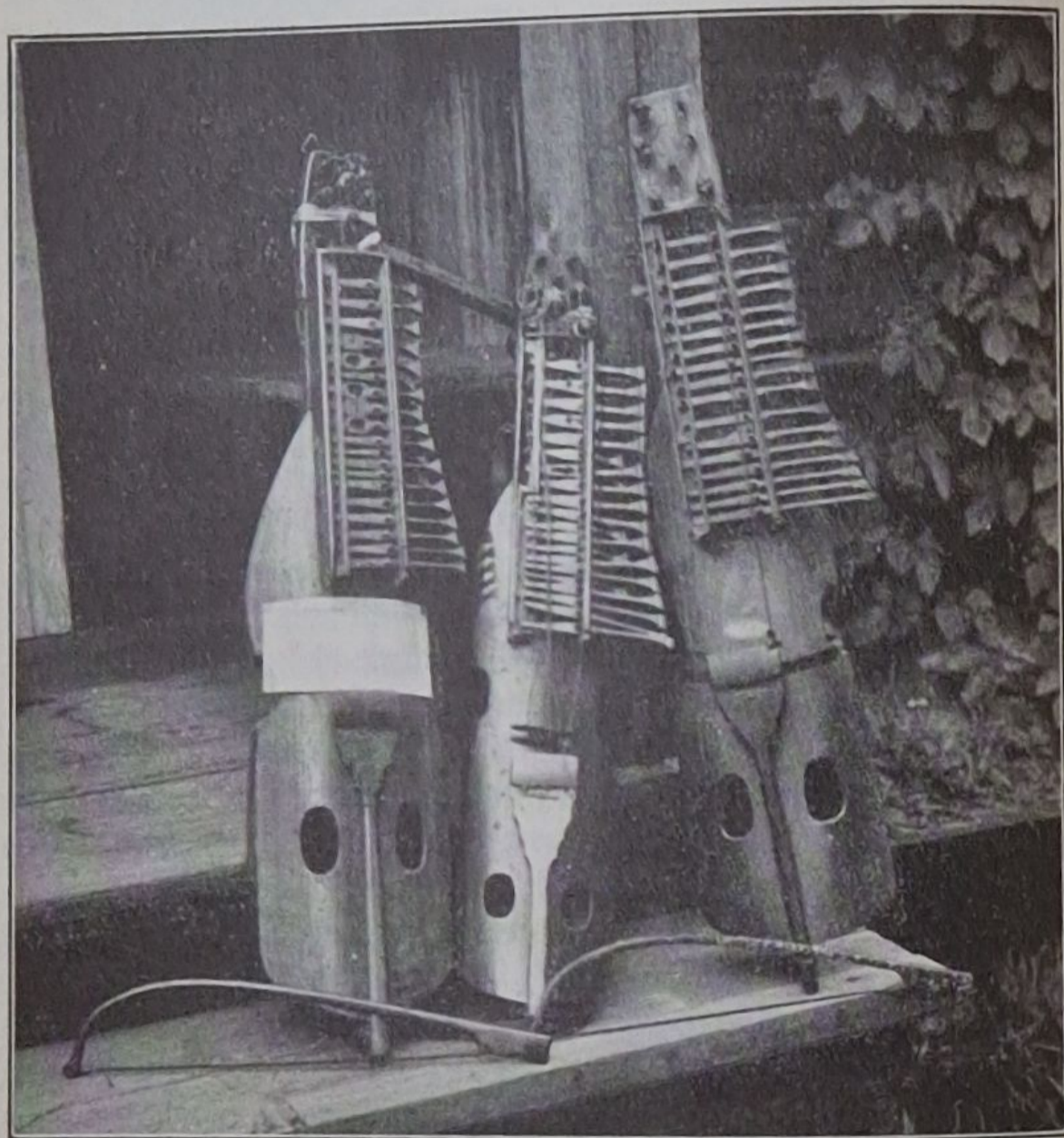
Halsen uppbär träskruvar, till numerären varierande, av vilka två, stundom flera, äro avsevärt större än de övriga. Dessa skruvar äro i regel instuckna *nedifrån*, ej som å violininstrumenten från sidorna. Skruvarna uppbära strängarna, som på nyckelharpan äro ganska talrika. Detta beror på den säregna omständigheten att jämte spelsträngarna även s. k. resonanssträngar förekomma, vilka genom sitt medklingande under spelet skola förstärka ljudet. Detta system av resonanssträngar är dock ej karaktäristiskt enbart för nyckelharpan. Det förekommer på *liran*²⁾, nyckelharpan närmaste släkting, på *viola d'amore*, *hardangerfiolen* m. fl. gamla instrument. Spelsträngarna gå *över* det å lockets mitt anbringade stallet; resonanssträngarna *genom* detsamma: alltså en övre och undre rad. Å en nyckelharpa å härvarande Fornhem har jag funnit resonanssträngar löpande 2 och 2 på vardera *sidan* om det i form av ett städ skurna stallet.

Det för nyckelharpan mest karaktäristiska är de s. k. nycklarna ell. tangenterna. Dessa — olika till antal och utseende å olika instrument — äro anbragta på högra sidan om halsen och sitta instuckna i en å övre stommen och nedre halsplattan påsatt träram. På innersidan om ramens högra sida sitta å nycklarna tvärpinnar, vilka vid nycklarnas inskjutande trycka mot den när-

¹⁾ På en av nyckelharporna i Norrlands kulturhistoriska museum i Härnösand har detta senare ljudhål formen av en spetsig vinkel, förmodligen ett ofullständigt hjärtmönster.

²⁾ Se Norlinds Musiklexikon art. Lira och Viella.

mast liggande spelsträngen. På detta sätt avkortas strängen på olika ställen, motsvarande fingrarnas nedtryckande på en violinsträng. Nycklarna skötas av vänstra handens fingrar under det att högra handen samtidigt hanterar en stråke, som är synnerligen primitiv: starkt böjd stock med löst påsittande tagel.

Tre av Medelpads Fornhems nyckelharpor.

Man brukar särskilja tvenne grundtyper av nyckelharpan. Den ena, äldre, kallas *kontrabasharpa*, den andra, yngre, *silverbas-harpa*. Den förra är försedd med 3 spelsträngar, på allmogespråket vanligen benämnda »silke», »brummen» och »basen». Den

andra typen, silverbasharpan, har 4 spelsträngar, av vilka den fjärde är av spunnet silver eller en silkessträng, omlindad med silvertråd. Därav namnet.

Litteraturen om nyckelharpan är skäligen mager. Det mest utförliga och på egna undersökningar baserade omnämmandet har gjorts av K. P. Leffler¹⁾, som i Nyckelharpospelet på Skansen, Sthlm 1899, ägnat det intressanta folkinstrumentet en utförligare beskrivning. C. Claudius har likaledes skrivit om nyckelharpan i en kort uppsats, benämnd Die schwedische Nyckelharpa, Basel 1906. Vidare förekomma hos Abr. Mankell, Hülphers m. fl. några korta rader om instrumentet.

Enligt Leffler skulle nyckelharpan tidigaste uppträdande i vårt land sammanfalla med tidpunkten för Sveriges livligare beröring med Tyskland, den som började med Gustaf I och under Gustaf II Adolf nådde sin kulmen. Nyckelharpan skulle således från Tyskland ha överförts till Sverige. Före 1528 har instrumentet funnits i Tyskland, ty i Martin Agricolas bekanta arbete från år 1528 *Musica instrumentalis deudsch* finns det avbildat. Emellertid finns en avbildning av ett musikinstrument i Häfverö kyrka i Uppland från tiden omkr. 1500, som har nyckelharpan typiska exteriör. Det är den hittills äldsta kända avbildningen av ifrågavarande instrument²⁾. Man skulle följaktligen kunna draga den slutsatsen att nyckelharpan redan före 1500 varit känd i Sverige.

Under 1600-talet var nyckelharpan ett allmänt känt och omtyckt folkinstrument och benämndes än *nyckelgiga*, än *nyckelharpa*. Även förekom i allmogespråket namnet *knafharpa*³⁾. Under en del av 1700-talet skulle instrumentet enl. Norlind ha varit ett modeinstrument hos de högre klasserna på samma sätt som den förut omnämnda *liran* i Frankrike under samma tid.

Som allmogeinstrument uppträder nyckelharpan talrikast i Uppland, Södermanland och Östergötland. I det förstnämnda landskapet bibehöll den sig längst, särskilt vid de gamla bruken, där vallonerna utgjorde ett starkt inslag, och den var i bruk ännu så sent som i slutet av 1800-talet. Sporadiskt har nyckelharpan dess-

1) Tidningsman; avl. 1922 i Härnösand.

2) Se Norlinds Musiklexikon art. Nyckelharpa.

3) Knafvar=Nycklar.

utom uppträtt i Dalarna och Hälsingland. Även i Medelpad och Ångermanland ha förekommit nyckelharpor, men dessa ha med säkerhet invandrat söderifrån. Å Fornhemmet härstädes finnas f. n. fyra nyckelharpor av ganska vacker byggnad. Särskilt gäller detta tvenne på senare tid förvärvade exemplar, det ena skänkt av skeppsstuvare A. W. Kastberg¹⁾, Sundsvall, det andra av efterlevande släktingar till den i våra trakter på sin tid kände och uppskattade nyckelharpospelaren Asp, Skön. Nyckelharpan är flerstädes omnämnd i 17- och 1800-talslitteraturen, behandlande rustika ämnen. Och bland de bortåt ett fyrtiotal olika instrument, som klinga och spela i Bellmans brokiga värld, förekommer också nyckelharpan.

ERIC DANELL.

¹⁾ Död i Sundsvall 1931. Enligt uppgift av intendenten C. E. Hammarberg å Fornhemmet har instrumentet ägts av skeppsstuvare Kastbergs farfar, vilken lär ha varit en mycket skicklig nyckelharpospelare.

MEDELPAÐSSANG.

AV NILS AUGUST FLODÉN

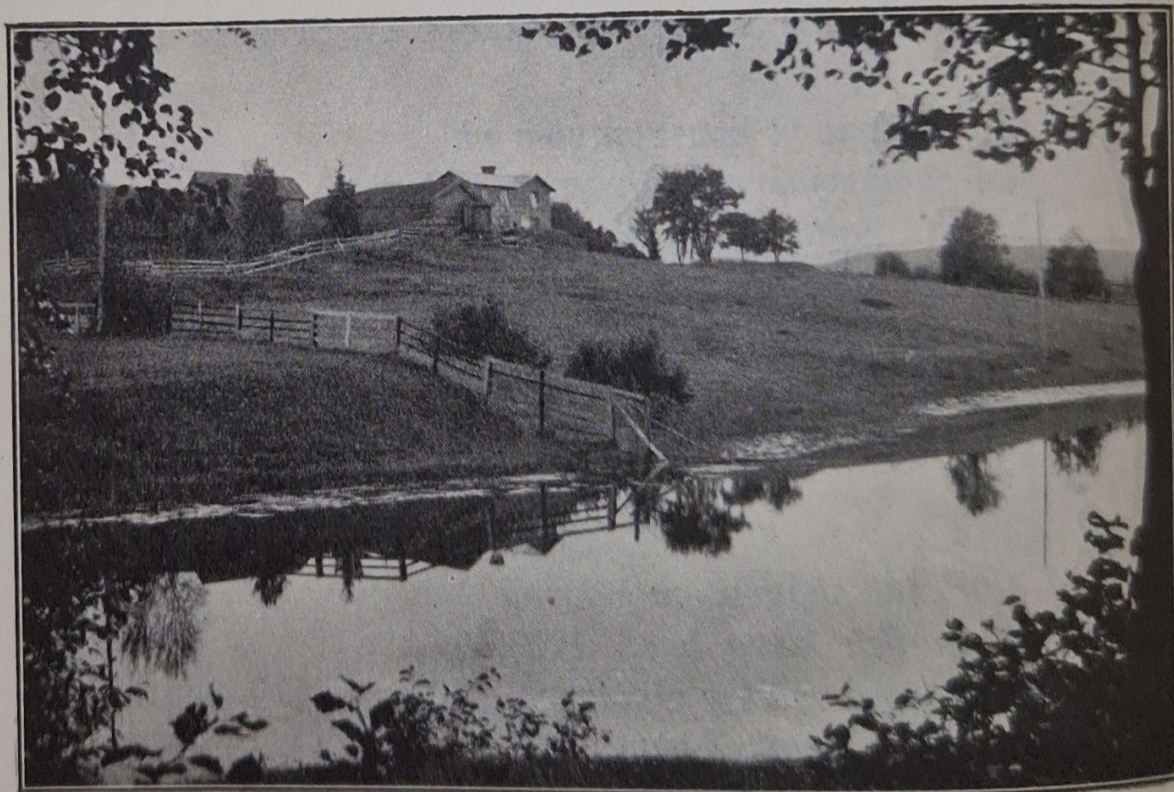
(Till melodi: *Brudmarsch* efter Spel-Gulle, n:o
164 i *Medelpadshäftet* av Svenska Låtar.)

Så spelom vi och sjungom vi
en skogarnas och älvarnas melodi.
Fallerallera, faderaderalla,
faderaderalla, fallerallera.
Låtom sången ljuda klingande och fri
om vårt hem här på denna jorden,
Medelpad, för här bo vi.

Här står skogen mörk kring
åkrar och kring hus,
men i det mörka glimmar
björken, leende och ljus.
Här är det gott att bo på
älv- och sjöstrand.
Här är ett rikt benådat
sommar- och vinterland.

Här ha fordomtima
färdevägars led
följt våra väna dalars
blänkande vattenked.
Skogar och älvar möta
nu vid sund och fjärd
bud från de stora haven
och från Guds vida värld.

Så spelom vi och sjungom vi
en skogarnas och älvarnas melodi.
Fallerallera, faderaderalla,
faderaderalla, fallerallera.
Låtom sången ljuda klingande och fri
om vårt hem här på denna jorden,
Medelpad, för här bo vi.

Medelpad.